

Öz

Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye'nin altın çağında yaşamış, velûd bir âlim olan Ahmed İbn-i Kemâl Paşa; ömrünün önemli bir kısmını Edirne ve İstanbul'da geçirmiş; müderris, kadı, kazasker ve şeyhü'l-islâmlık gibi mühim vazifelere layık görülmüş mühim bir din ve devlet adamıdır. Devrinde verdiği fetvalarla halka, aldığı kararlarla devlete, kaleme aldığı eserleriyle de ilim erbabına âdeta rehber ve ışık olmuştur.

Toplamda tespit edilen iki yüzden fazla eserinden birçoğunu dönemin ilim dalı olan Arabî lisânında, muhtelif muhtevalardaki meselelerde telif etmiş bu âlimin ilmî ve edebî kişiliği ön plana çıksa da aynı zamanda Osmanlı Dönemi'nde yetişen değerli bir edebiyatçı ve edebiyat eleştirmenidir. On ciltlik *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eseriyle de bu alana damga vurmuştur. Bu bağlamda el-sine-i selâsinin üçünde de kalem oynatmış, belâgat ve Arap dilinin incelikleri konusunda da devrinde ihya hareketi denilebilecek çalışmalara imza atmıştır. 'Abdulkâhîr el-Curcânî ve ez-Zemahşerî gibi önde gelen dil âlimlerini dahi tenkit edebilecek liyakatte, derinleşmiş bir dilbilimci; şer'i ilimlerde de mütehasıs ve söz sahibidir. Kırka yakın risalesinden Arap dili ve edebiyatı, yine bu risâlelerden on beş tanesi belâgat ile ilgili meselelerden ve sanatlardan bahsetmektedir.

Bu çalışmada müellifin hayatından, vazifelerinden, hocalarından, talebelerinden, tarihçiliğinden, edipliğinden ve eserlerinden genel olarak bahsedilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise müellifin Arap dili ve edebiyatı ile alakalı müstakîl risâlelerinden on tanesinin ihtiva ettiği meseleler, dil-üslup özellikleri açısından incelenecektir.

\* Bu makale, Doç. Dr. Osman DÜZGÜN danışmanlığında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülen “*Kemâl Paşazâde ve Arap dili ve edebiyatına dair risâleleri*” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Doi: 10.32330/nusha.999377

\*\* Yüksek lisans öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı ABD, e-posta: [mcagri.95@gmail.com](mailto:mcagri.95@gmail.com), Orcid No: 0000-0001-6495-9972

\*\*\* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, e-posta: [duzgunosman@gmail.com](mailto:duzgunosman@gmail.com), Orcid No: 0000-0001-8666-8543

Makale Gönderim Tarihi: 22.09.2021

Makale Kabul Tarihi : 05.11.2021

**Anahtar kelimeler:** Arap Dili ve Edebiyatı, Belâgat, Ahmed İbn-i Kemâl Paşa, Risâle

## **Ahmed İbn-i Kemal Pasha's Treatments On The Arab Language And Literature**

### **Abstract**

Ahmad İbn-i Kemâl Pasha, a prolific scholar who lived in the golden age of the Ottoman State; spent most of his life in Edirne and Istanbul; He is an important religious and statesman who was deemed worthy of important duties such as mudarris, kadi, kazasker, sheikh al-Islam. He became a guide and light to the people with the fatwas he gave in his time, to the state with the decisions he took, and to the people of science with the works he wrote.

Although the scientific personality of this scholar, who wrote many of his more than two hundred works identified in total, on various issues in the Arabic language, which is the branch of science of the period, is at the same time a valuable man of letters and literary critic who grew up in the Ottoman Period. He left his mark on this field with his ten-volume work called *Tevârih-i Âl-i Osman*. In this context, he wrote in three languages which also called "elsine-i selâse", Arabic, Persian and Ottoman Turkish and he carried out studies that could be called a revival movement in his era, on the subject of rhetoric and the subtleties of the Arabic language. A deep-seated linguist who can criticize even prominent language scholars such as Abdulkahir Curcânî and ez-Zemahşeri; He is also an expert and has a say in the Islamic sciences. Nearly forty treatises on Arabic language and literature, and fifteen of these treatises on rhetoric and arts.

Within this context, our author's life, duties, teachers, students, historiography, literature and works will be mentioned in general and briefly. In the last part, the issues of 10 of our author's stand-alone treatises on Arabic language and literature will be examined in terms of language-style characteristics.

**Keywords:** Arabic Literature and Language, Belagat, Ahmad Ibn-i Kemal Pasha, Treatise

### **Structured Abstract**

Semseddin Ahmed b. Suleiman b. Kemal, famous as "Ibn-i Kemal Pasha", was born in Edirne (873/1468). In some sources, the cities of Tokat and Amasya are also mentioned as his birthplace. However, the general view of the sources is that he was born in Edirne and originated in Tokat. He received his primary education in the city of Edirne from his family. While his paternal family was from seyfiye by his father and grandfather, he was of ilmiye origin from his mother's side. Ahmed Ibn-i Kemal Pasha, the son of two such distinguished families, chose the path of his father and grandfather in the first place and

became a soldier. Later, in an event he witnessed, he decided to enter the ilmiye class, seeing the respect shown by the scholars. He became a student of Molla Lütü, one of the famous scholars of that period. After taking lessons from him for a while, he continued his education life. He has progressed very rapidly in the field of science. After reaching a certain level, he first became a professor, then a kadi, and finally a shaykh al-Islam. He died (940/1534) while serving as the Şeyhülislam, where he remained for about eight years. His grave is in the position of Mahmud Çelebi outside Edirnekapı in Istanbul.

During these duties, in addition to training many students, he gave thousands of fatwas to the people, took some decisions on the state channel, and wrote more than two hundred books. The fatwas he gave on the state channel gave power to the state in the war with the rivals of the state. The leaders of the period found the support they were looking for in our author. In addition, the fatwas he gave and the works he wrote were the greatest helpers of the leaders in the field of ideological warfare between states. The most famous of his students is undoubtedly Abu Saud Efendi, who will serve as a sheikh al-Islam in the future. In addition, Fahreddin Razi, who is a member of the school of Ottoman thought, is famous for his works on the fields of kalam, philosophy, tafsir and jurisprudence.

The subjects of his books are primarily religious sciences tafsir, hadith, usûlu'd-din, fiqh, usûlu'l-fiqh, kalam, saraf, nahiv, lexicon, rhetoric, aruz adab, cedel, botany, physics, medicine, hendese, history. It covers all the known scientific fields of the period such as education, discipline, etiquette, and mysticism. Among them, more than one hundred and fifty are Arabic, seven are Persian, and the rest are Turkish, which is his mother tongue. It is understood that he is highly skilled in these three languages.

In addition, he wrote works in the field of literature and has a divan containing his poems. This divan was named as "Kemal Pashazade's Divan". It was published in 1313 by Ahmet Cevdet Pasha in Istanbul. However, there are some shortcomings in this edition. One of the most important works among his works is Tevârih-i Âl-i Osman. He wrote this work in the field of history with the order and financial support of the Sultan of the time Bayezid II. The Sultan gave him thirty thousand coins for this work.

There is also a book of tafsir that he started to write near his death but could not complete. Some parts of it have been published and academic studies have been made about it.

The number of small volume books he wrote about the Arabic language reaches forty. Although a significant part of these treatises have been printed, there are still some in manuscript form. About half of these treatises are related

to the subjects of the science of rhetoric, while a quarter of them are related to the grammar of the Arabic language. The remaining quarter is about the subtleties of the Arabic language and some literary issues.

In this article, seven small volume works on these issues were selected and examined. In the works, the author gave place to the descriptions and narrations made about the subject mentioned before. Then he put forward his own definition, if any. After that, he criticized or supported the ideas of previous language scholars. In order to support his own ideas or to identify the mistakes in the ideas of other scholars, he first gives examples from the verses and hadiths, and then from the famous and classic "shawahit couplets". While he included the art of "berat-i istihlal" at the beginning of some of his works, he also ended some of the treatises with very ornate and literary sentences in the "hatime" part.

When his works and ideas are examined, it can be easily said that he put forward new original ideas and brought up the issues again with new perspectives. According to many works of his period and previous periods, his works contain originality. He not only summarized them, but also analyzed them carefully. It has been said that he revived the sciences for himself during the time he lived.

46

Among his sources are es-Sekkâkî's Miftahu'l-'Ulûmu, Abdulkahir el-Curcânî's Delâilü'l-Îcâz and Esrâru'l-Belâga, Kazvîni's Telhîsu'l-Miftâh, in addition to works dealing with the science of rhetoric such as ez-Zamahşeri's Esasu'l-Belâga, Taftazânî's Mutavvel, dictionaries such as Fîruzâbâdî's al-Kâmusu'l-Muhîti, Cevherî's es-Sihah and ez-Zamahşeri. There are also famous works on the science of tafsir, such as Keşşâf of the 'Kadı Beydâvî and Envâru't-Tenzîl by Kadı Beydâvî.

More than two hundred academic studies have been conducted on his works and life, especially by researchers in Turkey and Arab countries. New ones are still being made today. Apart from this, it is likely that there are still some undiscovered manuscripts in some libraries. Although a significant part of his works have been published, there are still some of his works that remain in manuscript form.

Thirty six of his works were written by Ahmet Cevdet Pasha under the name of "Resâil-i İbn Kemal" It was printed in h. 1316 in Istanbul İkdâm Publishing House. Later, the edition of Lübab Publishing House containing more than one hundred treatises in eight volumes was made by a committee in 2018.

## Hayatı

Müellifimizin yaşamış olduğu dönem Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve zirve dönemi olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin ilme ve alime çok değer veren dört güzide padişahının başta olduğu zaman dilimidir.

Bu dönemde sadece naklî ve dînî ilimler değil, fennî ve aklî ilimlerde pek çok alim kalem oynatmıştır. Değerli alimleri padişahlar daima yanlarında tutmuş ve onlarla meşveret halinde olmuşlardır. Nitekim Fatih dendiğinde akla Akşemddin, Yavuz dendiğinde akla Ahmed İbn-i Kemâl, Kânûnî dendiğinde ise Ebu's-Suud gelmektedir. İşte böyle bir dönemde de kıymetli din ve devlet adamları yetişme imkânı bulmuştur.

Şemseddîn Ahmed bin Süleymân bin Kemâl Paşa Efendi, Fatih Sultan Mehmed Han (1451-1481), II. Bayezid Han (1481-1512) Yavuz Sultan Selim Han (1512-1520), Kânûnî Sultan Süleyman Han (1520-1566) devirlerinde yaşamış âlim bir zât ve devlet adamı olup doğum yeri hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. Hicri 873 senesinde Fatih Sultan Mehmet Han devrinde tevellüd edip, h. 940 senesinde Kânûnî Sultan Süleyman Han devrinde şeyhü'l-islam vazifesinde iken vefat etmiştir.

Doğum yeri olarak Tokat, Amasya ve Edirne rivayetleri bulunmaktadır. Kaynaklarda Tokat ve Amasya<sup>1</sup> geçse de bu ihtimaller zayıf görünmektedir. Çocukluk yıllarının da Edirne'de geçmiş olmasından mütevellid; Edirne'de tevellüd etmiş olması daha kuvvetli bir görüştür.

Tokat'ın asil ailelerinden olan Kemal Paşa, Sultan Fatih'in oğlu II. Bayezid 1447 yılında Amasya'ya vali olarak tayin edildiğinde, ona lala olarak görevlendirilmiştir. Bazı kaynaklar Kemal Paşa'yı Fatih'in vezirleri arasında gösterebilir de onun vezirliği, Şehzade II. Bayezid'e destek ve intisabından dolayıdır. 1470/1471 yılında Uzun Hasan'ın Tokat'a saldırması üzerine çok üzülen, belki de azledilen Kemal Paşa, bu tarihte İstanbul'a dönmüş ve kendisinin yaptırdığı Eski Odalar civârındaki Kurşunlu Medresesindeki türbesine defnedilmiştir.<sup>2</sup>

Babası Süleyman Çelebi, Fatih devrinin ileri gelen kumandanlarından olup, Amasya sancağının askerleri ile İstanbul'un fethine iştirak ettiği de söylenmektedir. 1474'te Amasya muhafızlığına (subaşılığına) tayin edilmiş ve Amasya'da vali olan II. Bayezid'in emrine girmiştir. 1478-1479 yıllarında Süleyman Çelebi, Amasya'dan Tokat sancak beyliğine tayin edilmiştir. Sonra İstanbul'a dönmüş ve burada vefat ederek babasının türbesine defnedilmiştir.<sup>3</sup>

Ahmed İbn-i Kemâl Paşa'nın annesi ise Fatih Sultan Mehmet Han devri ulemasından İbn-i Küpeli'nin kızıdır. Teyzesi kanalı ile de ulemadan Sinan Paşa Yusuf Sinâneddîn Efendi ile akrabadır.<sup>4</sup>

Ahmed İbn-i Kemâl Paşa, ilk önce askeri mesleği seçmiş ve II. Bayezid'in bazı seferlerine altı bölük sipahisi olarak katılmıştır. Hem dedesinin hem de babasının seyfiyye sınıfında olması, dedesinin Fatih zamanı beylerinden, babasının da II. Bayezid devri beylerinden olması hasebiyle, ailesinin de teşvikleriyle bu sınıfa yönelmesi kaçınılmaz olmuştur. Lakin Ahmed İbn-i Kemâl Paşa'nın her zaman ilme yatkınlığı ve teveccühü olduğundan ve içindeki olgunlaşma isteği ile "ilim gibi şeref olmaz" diyerek, nispeten ileri yaşına rağmen ilmiye sınıfının daimî bir neferi olmuştur. Bu kararı vermesindeki meşhur hadise kaynaklarda şu şekilde aktarılmıştır: "Şemseddin Ahmed bin Süleyman bin Kemâlpaşa Efendi, Sultan Selim Han devrinin ilmiyle amel eden faziletli âlimlerinden birisidir. Dedesi Osmanlı Devleti emîrlерinden idi. Çocukluğundan itibaren ilgi ve himaye altında yetişti. Olgunlaşma isteği ilme yönelmesine sebep oldu. Genç yaşta gece gündüz ilimle uğraşmaya başladı. Daha sonra asker zümresine kattılar. Kendi ifadesine göre, "Sultan Bayezid Han ile birlikte bir sefere katılmıştım. Vezirlik makamında çok meşhur bir vezir olan İbrâhim Paşa bin Halil Paşa bulunuyordu. O vakitlerde Ahmed Bey bin Evrenos denen bir de emîr vardı. O da çok meşhurdu. Hiçbir emîr önüne geçemezdi. Bir gün vezirin önünde ayakta dikiliyordum. Bu emîr de vezirin yanında oturuyordu. Birden âlimlerden biri çıkageldi. Hırpani görünümlü ve üstü başı perişan hâldeydi. Huzura gelip emîrden daha öncelikli bir yere oturdu. Hiç kimse de buna engel olmadı. Bu durumdan dolayı hayretler içindeydim. Yanımda bulunan bir arkadaşşıma, böyle üst düzey bir emirden daha önde oturan bu adamın kim olduğunu sordum. Filibe Medresesi'nde müderrislik yapan Lutfi Efendi adında bir âlim olduğunu söyledi. Bunun üzerine maaşının ne kadar olduğunu sordum. Otuz dirhem maaş aldığını söyleyince, bu kadar maaşla nasıl böyle bir komutandan daha üstte oturabildiğini sordum. Arkadaşım, 'Maaşları az olsa da âlimlerin önceliği vardır. Bu duruma ne vezirler ne de emîrlер itiraz etmektedir.' dedi. Kendi kendime, bir emîr olarak bu komutanın makamına asla erişemeyeceğimi düşündüm. Eğer ilimle uğraşırsam, bu âlimin mertebesine ulaşabileceğime inandım. O andan itibaren ilimle uğraşmaya karar verdim."<sup>5</sup>

"Seferden dönünce bu âlimin hizmetine girdim. O sırada ona, Edirne'deki Dârü'l-hadis Medresesi verilmiş, kırk dirhem de günlük maaş bağlanmıştı. Şerhu'l-Metâli'adlı eserin hâşiyesini ondan okudum." Gençlik yıllarının başından beri ilmin temellerini öğreniyordu. Kastallânî, Hatibzâde ve Muarrifzâde gibi âlimlerden dersler aldıktan sonra Edirne'deki Ali Bey Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Ardından sırasıyla; Üsküp Medresesi, Edirne'deki Halebiyye Medresesi, yine Edirne'deki Çifte Medreselerin biri, Semân medreselerinin biri ve Edirne'deki Bayezid Han Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bu görevlerden sonra Edirne'ye kadı olmasının ardından Anadolu vilâyeti kazaskerliği görevine geldi. Bu görevden alındıktan sonra Edirne'deki Dârü'l-hadis Medresesi'nde görevlendirilerek günlük yüz dirhem maaş bağlandı. İkinci sefer Edirne'deki Bayezid Han Medresesi'nde müderris

olduktan sonra ‘Alâeddîn Ali el-Cemâlî’nin (Zenbilli) ölümünün ardından İstanbul’da müftülük (şeyhü’l-islam) görevine geldi.”<sup>6</sup>

“Merhum tüm vaktini ilme harcayan âlimlerden olup gece ve gündüz ilimle meşgul olurdu. Aklına gelen her şeyi yazıya döker, geceler ve gündüzler tükenir ama onun kalemi tükenmezdi. Çok önemli ve derin konularda, çok sayıda risâle yazdı. Risâlelerinin sayısı yüze yakındır. Eserleri arasında bitirmeye yaklaşmışken ölümün tamamlamasına izin vermediği güzel ve hoş bir tefsiri de vardır. *el-Keşşâf* tefsirine hâşiyesi, *el-Hidâye* adlı eserin bir kısmına şerhi, fıkıh konusunda *el-İslâh* ve *el-İzâh* adını verdiği metin ve şerhi vardır. Usûl konusunda hem metnini hem de şerhini yazdığı ve adını *Tagyîru’t-Tenkîh* koyduğu bir kitabı vardır. Ayrıca, kelâm konusunda hem metnini hem de şerhini yazdığı ve adını *Tecvîdut-Tecrîd* koyduğu bir kitabı, Şerîf’in *Şerhu’l-Miftâh* adlı eserine hâşiyesi, ferâiz konusunda metnini ve şerhini yazdığı bir kitabı, *et-Telvîh* adlı esere ve Hocazâde’nin *et-Tehâfut* adlı eserine hâşiyesi vardır. Zikredilen bu eserler yaygın olarak bilinir. Ancak müsvedde olanlar, bu sayılan eserlerinden çok daha fazladır.

Farsça ve Türkçe inşa ve şiir sanatında ileri derecede yetenek sahibi idi. *Gülistân*’ın usûlüne uygun olarak Farsça bir kitap yazıp adını *Nigâristân* koydu. Osmanlılarının tarihi hakkında Türkçe yazdığı *Tevârih-i Âl-i Osmân* inşa sanatındaki ustalığını gösterir. Fars dili hakkında da bir kitabı vardır.

Bütün eserleri insanlar tarafından kabul görmüştür. Güzel ahlâk, tam bir edeb, engin bir aklın yanı sıra özlü ve doyurucu ifade sahibidir. Maksadını tam olarak anlatan, özlü anlatımıyla herkesçe beğenilen eserleri vardır. Sözü, merhum kendisinden öncekileri unutturmuş, ilim ateşinin küllerini yeniden alevlendirmiştir. İlimde köklü ve yüce bir dağdır. Dünyanın ender bulunan insanlarından olup yüksek mârifetlerin kaynağıdır. Allah ruhunu şâd, cennetteki konaklarını ziyade kılsın.”<sup>7</sup>

Tarihçilerin genel kabulüne göre 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) tarihinde bir cuma günü hayırlı ve bereketli 67 yıllık ömrü itmâma erdirerek vefat etmiştir. Son nefesindeki sözü de şöyle olmuştur:

يا أحد نجنا مما نخاف

*Ey tek ve bir olan Allah’ım! Korktuğumuz şeylerden bizi kurtar!*

Bu söz incelendiğinde vefat gününe bizzat kendisi tarafından düşürülmüş bir tarih olduğu hesaplanmıştır. Yine benzer tarih düşürmelerden örnekler şu şekildedir:

ارتحل العلوم بالكمال

*İlimler Kemâl ile beraber öldü.*

وای کندی کمالی بو عصرک.

*Vay gitti Kemâl'i bu asrın*

هذا مقام أحمد

*Bu Ahmed'in makamıdır.*

Aşağıda vasiyetnâmesinde de görüldüğü gibi techiz ve tedfin işlemlerinde sade ve mütevazilik talep etse de payitahtta cenazesine kalabalık bir güruh iştirak etmiştir. Namazı Fatih Camii'nde kılınarak Edirnekapı haricinde, Şeyh Mahmut Çelebi zaviyesi yanındaki hazireye defnedilmiştir. Ayrıca Dımeşk'te Emevî Camii ve Mekke'de Harem-i Şerif'te de gıyâbî cenaze namazı kılınmıştır. Kabri daha sonra, talebesi ve Mısır kadısı olan Piri Paşazâde Mehmed Bey tarafından üstü açık, taş parmaklıklarla çevrilmiştir.<sup>8</sup> Kabir taşı olarak mermer yerine kaba köfeki taşı dikilmiştir. Kabir taşında "Hâzâ Kabru Müfti's-Sekaleyn" yazısı yakın zamana kadar mevcutken bugün tamamen yok olmuştur. Kabri vasiyetnamesine uygun olarak yapılmıştır.<sup>9</sup>

### Eserleri

Eserlerinin sayısı yüzlerce rakamlarla zikredilse de son dönemlerdeki çalışmalardan anlaşılan genel rakamın iki yüzden biraz fazla olduğu yönündedir. Tefsir, hadis, usûlu'd-dîn, fikh, usûlu'l-fikh, kelam, sarf, nahiv, lügat, belâgat, aruz, edebiyat, cedel, botanik, fizik, tıp, hendese, tarih, ta'lim, terbiye, âdâb ve tasavvuf gibi dallarda eserler telif etmiştir. Bunun yanında Osmanlı Türkçesi ile bir şiir divanı ve yedi Farsça eseri mevcuttur. Eserlerinin çoğu zamanın ilim dili olan Arabî lisânıdır.

Tarih eseri, II. Bayezid'in buyruğuyla yazılması emrolunan ve Osmanlı Türkçesi ile yazılması talep edilen *Tevârih-i Âl-i Osman'dır*. İbn-i Kemal, her padişahın döneminin ayrı bir "defter" olarak yazılacağı geniş bir tarih külliyatı ortaya koymuş ve h. 916 (m. 1510-1511) yılında 8 defteri de tamamlayarak padişaha arz etmiştir. Daha sonraları şeyhülislamlık vazifesinde iken Kânûnî Sultan Süleyman Han'ın isteği üzerine 9. ve 10. (Yavuz ve Kânûnî dönemleri) defterleri de kaleme almıştır. Sonuç olarak Ertuğrul Gazi'den Mohaç Seferi'ne kadar 10 defterlik hacimli ve kıymetli bir eser teşekkül etmiştir. II. Bayezid'in bu ilmî çalışma için otuz bin akçe hibe ettiği de kaynaklarda geçmektedir.

Arap dili, edebiyatı, belâgati, grameri ve sâir meseleleri ile alakalı risâleleri ise; *Risâle fi tahkiki't-tağlîb*, *Risâle fi aksâmi'l-isti'âre*, *Risâle fi enva'i'l-mecaz*, *Risâle fi't-tazmîn*, *Risâle fi'l-lafzi'l-müsta'mel bi tariki'l-mecâz*, *Risâle fi beyân üslûbi'l-hakîm*, *Risâle fi tahkiki'l-müşâkele*, *Risâle fi beyân telvîni'l-hitâb*, *Risâle fi tahkiki't-tevessu'ât*, *Risâle fi tahkik mana'n-nazm ve's-sıyağa*, *Risâle fi tahkiki'l-havâssi ve'l-mezaya*, *Risâle fi ilmi'l-beyan*, *Risâle fi'l-icaz ve'l-itnâb*, *Risâle fi tevcîhi't-teşbîh fi: (Kemâ salleyte alâ İbrahîm)*, *Şerh ta'rîfi'l-kelime*, *Risâle fi'l-cem'*, *Risâle fi nisbeti'l-cem'*, *Risâle fi hitâbi'l-vâhid*

ve 'müsennâ, Risâle fi tahkiki'l-izafe, Risâle fi (min) teb'îziyye, Risâle fi tahkiki's-sînât, Risâle fi beyân (ekser min en), Risâle fi beyani's-serâb ve'l-âl, Et-tenbîh 'alâ ğalati'l-câhil ve'n-nebîh, Risâle fi beyân meziyye lisâni'l-fârisiyye, Ta'likat 'alâ mersiyye âdem ibnehû hâbil, İzhâru'l-ezhâr 'alâ eşcâri'l-eş'âr.

Bu eserlerin özellikle ilk yarısı belâgat ilminin konularını ihtiva ederken, bir kısmı gramer, diğerleri ise dil ve edebiyatın sâir meseleleriyle alakalıdır.

## Dil ve Edebiyat Risâleleri

### 1- Risâle fi tahkiki't-tağlib

(رسالة في تحقيق التغليب)

Bu risâle müellifin yaklaşık on dört, on beş belâgat risâlesinden biridir. Matbu metinde yaklaşık on dokuz sahifedir. El yazma nüshası ise bunun yaklaşık yarısı kadardır.

İbn-i Kemal, bu risalesinde Arap Dili'nde önemli bir mefhum olan "tağlib" sanatından bahsetmektedir. Müellifimize göre tağlib; "Bazı mefhumları diğerlerine tabi kılarak, şahsî veya nev'i vaz' ile muğallebe tahsis edilmiş bir ibareyle ifade edilmesi hususunda aynı kabul etmektir." Nitekim bu sanat; dilde bir mana genişlemesidir ve yaygın kullanımı söz konusudur.

Tağlib ilmindeki gaye bütün tağlib çeşitlerinde ortak olan ihtisar<sup>10</sup>dir. Buradan çıkan mana tağlibin bir amaç gözetilerek yapıldığıdır. Lakin bu "nükte" yi belirleyen de yine bir muhassis(muayyin)dir. Bu muhassis; erillik-dişillik, dilde hafiflik, hakir görme veya saygı gösterme maksatları olabilir.

Ahmed İbn Kemâl Paşa'nın bu risalesindeki bilgilere göre tağlibin şu şekilde tasnifi mümkündür:

#### 1- Bir lafzın diğer bir lafza tağlibi

"الشمس" ve "القمر" lafızları birlikte zikredilirken "القمران" olarak kullanılır. Buradaki muhassis müzekkerliktir. Yine "ابو بكر" ve "عمر" lafızları "عمران" şeklinde tağlib edilir. Buradaki muhassis tahfiftir.

#### 2- Bir lafzın çok lafza tağlibi

"و ما ربك بغافل عما تعملون" (Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir.)<sup>11</sup> bu âyeti kerimedeki muhassis Allah-u Teâla'ya ta'zîmdir.

#### 3- Çok lafzın bir lafza tağlibi

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَيْنَا فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ مِنْ الْقَائِمِينَ

Son kısımdaki “كانت من القانتين” ((Meryem) itaat edenlerden idi.) Kıyasa göre aslında burada “قتات” gelmesi düşünülebilirdi. Nitekim buradaki (بن) müzekker cemi sigasının cer halidir. Dolayısıyla burada bir müzekkerin müennese tağlibi söz konusudur. Bunun hikmeti de onun itaati o dereceye vardı ki erkeklerden biri gibi sayıldı, manasındadır. Buradaki muhassis yine tâ’zimidir.

#### 4- Çok lafzın çok lafza tağlibi

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنْتُمْ أَضَلُّنَّكُمْ عَبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ

(O gün Allah, onları ve Allah’tan başka taptıkları şeyleri bir araya toplayacak, sonra “Bu kullarımı siz mi sapturdunuz, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?” diye soracak.)

“ما يعبدون” ifadesi çok lafzın yine çok lafza tağlibidir. Buradaki muhassis tapılan şeylerin hakir görülmesidir.

Müellifimiz belagat ilminin çokça kullanılan bu sanatını, öncelikle kendisine özgü bir tanımlamaya tabi tutmuş ardından temelde dört grupta incelemiştir. Özellikle de çok bilinen örnekler ve ayetler üzerinden deliller getirmiştir.

## 2- Risâle fi’l-îcâz ve’l-itnâb

(رسالة في الإيجاز والإطناب)

Müellifimiz bu veciz risalesinde îcâz, müsâvât ve itnâb kavramlarını tanımlar, özelliklerinden bahseder ve kısımlara ayırır. Müsâvâtı 2, îcâz ve itnâbı da 3 ayırır ve her biri için Kur’an’ı Kerim’den misaller getirir.

Ahmed İbn Kemâl Paşa risaleye Sekkâkî’nin şu tanımlamalarıyla başlar: “Söz şu üç halden birindedir:

-Müsâvât “المساوات”: Sözü lafzının manasına eşit olması, onda ne kısaltma için bir hazif “حذف الاختصار” şeklinde eksik; ne de itiraz, tetmin, tekrar şeklinde bir fazlalık bulunmamasıdır. Bu da ikiye ayrılır:

1- Beliğ kişinin kelamı: Nitekim böyle kimsenin gayreti en az lafiz ile kelamın manasını ifade etmektir. Böylece az kelam ile çok şey ifade edilmiş olur. Takdir edilir ki bu da herkesin yapabileceği bir şey değildir.

2- “متعرف الأوسات”: Manayı ifade etmek için lafiz seçilmeksizin rastgele olmasıdır. Böyle ifadeler belâgat ilmi açısından övgüye veya yergiye layık görülmemektedir.

-Tazyîk “التضييق”: Lafiz elbisesinin manaya dar gelecek kadar eksiltmesidir.

-Tevesû’ “التوسع”: Tazyîkin zıttıdır.”<sup>12</sup>

Ahmed İbn Kemâl Paşa'ya göre icâzın tanımı: “ifade edilen mananın, normalden daha az sözle ifade etmek veya muhatabın haline göre orta halli veya biraz genişçe ifade etmektir. Müellifimize göre icâz üç darb(kısım) olarak incelenir:

1- Tazyik “التضييق”: Manasının kolay anlaşılmasından dolayı sözün bir kısmının hazfedilmesidir. Misalen: “فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ”<sup>13</sup> bu âyet-i kerime şöyle anlaşılmalıdır: “Şâyet onları siz öldürmüş olmakla övünüyorsanız, övünmeyin.”

2- Müsâvât maa'l-ihstâr “المساوات مع الإختصار”: Aynı manayı ifade etmek için iki ibare bulunması, fakat bunlardan birinin diğerinden manada daha kapsamlı olması sebebiyle tercih edilmesidir. Misalen: “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ”<sup>14</sup> bu âyet-i kerimede “القصاص” lafzı “القتل” kelimesine mana açısından daha kapsamlı olduğu için tercih edilmiştir.

3- Nükte gayesiyle mananın daha fazla lafız ile ifade edilmesidir. Bu duruma güzel bir örnek “قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَاقِيًا”<sup>15</sup> âyet-i kerimesidir. Nitekim Zekeriyâ aleyhisselâm'ın kastı “يا إلهي قد” (Ya Rabbi! Ben muhakkak yaşlandım.) demektir. Burada söz uzatılmış gibi gözükse de burada peygamberin Rabb'ine durumunu arz etmesi makamından dolayı elbette yerinde olmuştur.<sup>16</sup>

Ahmed İbn Kemâl Paşa'ya göre itnâbın tanımı da şöyledir: “Kelamdan kastedilen mananın normalinden daha fazla kelime ile ve daha uzun olarak ifade edilmesidir.”

Yine itnâb da üç darbtta incelenir:

1- Tevsî(tafsilat verme): Bunun Kur'an'ı Kerim'deki örneklerinden biri:

“إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ”<sup>17</sup> âyetidir. Ahmed İbn Kemâl Paşa burada “وَأَن وَجَدَ الْمَمَكَنَاتِ آيَاتٍ لِلْعُقَلَاءِ” buyrulabilir. Lakin burdaki tafsilatlı itnâbın gayesi hem insanlara hem de cinlere ayrıca kıyamet kopuncaya kadar ki tüm nesillere hitaptır. Kelamda hangi makam icazın terkine bundan daha müsait olabilir.<sup>18</sup>

2- Tetmîn (tamamlama) suretiyle tevsi: Musa aleyhi's-selâm'ın şu sözlerini içeren âyet-i kerimelerde: “قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي”<sup>19</sup> Musa aleyhi's-selâm sıkıntılara düştüğü zamanda makama uygun olarak Rabb'ine niyaz etmiştir. Bu âyet-i kerimelerdeki “لي” lafzı tekid içindir. Lakin olmaz ise de mana anlaşılmalıdır.

3- Tevessu' yoluyla yapılan tevsi: Buna misal “الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ”<sup>20</sup> الَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَأَبْهَتُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ”<sup>20</sup> âyet-i kerimesidir. Nitekim arşın etrafında melekler de dahil hiçbir meleğin imanından şüphe yoktur. Lakin imanının şerefini vurgulamak ve imana teşvik için makama uygun olarak itnâb yapılmıştır.

### 3-Risâle fî beyân telvîni'l-hitâb

(رسالة في بيان تلوين الخطاب)

Arapların her dönemde hitabete büyük önem verdikleri meşhur hatiplerin yetiştiği bilinmektedir. Ahmed İbn Kemâl Paşa'ya göre hitâbtan maksat “Dinleyen kimseye karşı söz yöneltme sanatıdır.”

Risalenin asıl mevzusu ise hitabın çeşitlendirilmesidir. Bu da üslûp değiştirmekle olmaktadır. Bu da üç temel durum üzerinden olmaktadır.

#### 3.1-İltifat

Muhatap değişmeksizin sığa değiştirmek sureti ile üslubun da değişmesine denir. Bu durum mütekellim (1. şahıs), muhatap (2. şahıs), gaib (3. şahıs) sigaları arasındadır. İltifat da kendi içinde altıya ayrılmaktadır.

- Tekellümden Muhataba İltifat (1. Şahıstan 2. Şahsa)
- Tekellümden Gaibe İltifat (1. Şahıstan 3. Şahsa)
- Muhaptan Mütekellime İltifat (2. Şahıstan 1. Şahsa)
- Muhaptan Gaibe İltifat (2. Şahıstan 3. Şahsa)
- Gaibten Muhataba İltifat (3. Şahıstan 2. Şahsa)
- Gaibten Mütekellime İltifat (3. Şahıstan 1. Şahsa)

Belağat ilmi ile uğraşanların iltifat sanatı ile ilgili zikrettikleri güzel bir örnek İmru'l-Kays'a<sup>21</sup> ait şu beyitlerdir:

و نام الخلي و لم ترقد	تطاول ليلك بالأثمد
كليلة ذي العائر الأرمدم	و بات و باتت له ليلة
و خبرته عن ابي الأسود	و ذلك من نبا جاءني

*Esmed'de uzun bir gece geçirdin. Yayındaki arkadaşların uyudu; sen uyuyamadın. Gece oldu, fakat benim gecem, göz ağrısı tutmuş birinin gecesi gibi oldu. Çünkü, Ebu'l-Esved'in ölüm haberi bana ulaşmıştı.*

Bazı dil âlimlerine göre<sup>22</sup> nezdinde üç beyitte de iltifat sanatı mevcuttur.

İlk beyitte “تطاول ليلي” yerine “تطاول ليلك”

İkinci beyitte “bat” yerine “bt”

Üçüncü beyitte “جاءه” yerine “جاءني” lafızlarını seçerek çok başarılı görülen üç iltifat örneğini ard arda göstermiştir.

Müellifimize göre ise en güzel iltifat örneği Kur’an’ı Kerim’deki şu âyet-i kerimelerdir<sup>23</sup>:

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّقَهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفْرَطُونَ  
ثُمَّ رُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمُ الْحَقُّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ

İlk âyette “O, kullarının üzerinde her istediğini yapma kudret ve kuvvetine sahiptir. Ayrıca üzerinize, yaptıklarınızı kaydeden ve sizi koruyan melekler gönderir. Nihâyet birinize ölüm gelip çattığında elçilerimiz onun canını alırlar; vazîfelerini yerine getirirken de en küçük bir kusur ve ihmalde bulunmazlar.” şeklindedir.

İkinci âyette ise “Sonra alınan o canlar gerçek sahipleri olan Allah’ın huzuruna getirilirler.” Bu ikinci âyette iki iltifat sanatı birden mevcuttur.

### 3.2- Hususî Hitaptan Umumî Hitâba Geçiş

“إِتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ”

Bu âyet-i kerime’de<sup>24</sup> baş kısım Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi vessellem)’e hâs iken, iki âyet sonrasında:

“وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”

İkinci âyette müminlere umumî bir hitap söz konusudur.

### 3.3- Hitabın Başka Bir Muhataba Yöneltilmesi

Şiir olarak buna örnek olarak kitaplarda Cerir’in<sup>25</sup> şu beyitleri verilmektedir:

ثقي الله ليس له شريك  
و من عند الخليفة بالنجاح  
اغثني يا فداك ابي وامي  
بسيب منك انك ذو ارتياح

*Ey Ümmü Hazre! Şeriki bulunmayan Allah’a ve Halife’nin indinden bir şeyler kazanacağına inan! Anam babam sana feda olsun (Ey Halife)! Ata ve ihsan ile imdadıma yetiş! Sen cömertsin.*

İlk beyit eşi Ümmü Hazre’ye hitap iken, ikinci beyitteki hitap Halife’ye râcîdir.

Ahmed İbn Kemâl Paşa’ya göre iltifattaki ve hitâbın çeşitlendirilmesindeki fayda; dinleyiciyi monotonluktan kurtararak dinleyicinin tazelenmesini

sağlamaktır. Kelamda üslup yenilendiği için dinleyicinin isteği de tazelenir. Bu hal sayesinde dinleyicinin zihni ve dikkati toparlanmış olur.

#### 4- *Risâle fi tahkiki's-sînât*

(رسالة في تحقيق السينات)

Müellifimiz risaleye Keşşâf'tan alıntı yaparak başlamıştır. “Ömer b. Abdülaziz’in katibine: “Bâ’yı uzun, Sin’in dişlerini belirgin, Mîm’i de dairevi yaz” dediği rivâyet edilir.”

Bu rivayetin tamamı ise Keşşaf'ta Kaf Suresinin tefsirinde şu şekilde geçmektedir:

“Şayet “İsm kelimesinin başındaki Elif, neden باسم ريك [Alâk 96/1] âyetinde yazıldığı halde Besmele’de hazfedilmektedir?” dersin, şöyle derim: Besmele’nin sık tekrar edilen bir ifade olmasından dolayı, Besmele’de Elif’i hazfederken ismin baştaki [Hemze’li] kullanımını değil, aradaki kullanımını esas almışlardır. Nitekim “Besmele’de Elif’in hazfını telafi etmek için Bâ harfî uzatılarak yazıldı” demişlerdir. Ömer b. Abdülaziz’in<sup>26</sup> de, kâtibine “Bâ’yı uzun, Sin’in dişlerini belirgin, Mîm’i de dairevi yaz” dediği rivâyet edilir.”<sup>27</sup>

طول الباء، وأظهر السينات، ودور الميم

*Bâ’yı uzun, Sin’in dişlerini belirgin, Mîm’i de dairevi yaz.*

Bu mesele bazı teorisyenlerce anlaşılammıştır. İzharının manası da anlaşılammıştır.

O vakit şöyle demesi gerekirdi: (Bâ’ları uzun, mimleri dairevi yaz). En doğrusu “Sinnât” “Sin” in dişlerinin çoğuludur.

Allâme Teftazânî sözün yüzünden peçeyi kaldırmıştır. “Sin” lerden merâmın “diş” olduğunu açıklamıştır. Bütünün adına cüzden bahsetmek için “sin” olarak isimlendirilmiştir.

Mütehasıs es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî de bu konuda onu izlemiştir. Ancak o konuyu kaleme almada ince eleyip sık dokumuştur. Tabirin yönünü cüzden küllün ismiyle gerçekleştirmiştir. Nitekim şöyle demiştir: “diş” ile “Sin” i mübalağalı olarak açıklamıştır. Sanki şöyle demiştir: “Onun dişlerini sîni gibi yap.”

كم ترك الأول للآخر

*Öncekilerin sonrakilere bıraktığı nice (meseleler) mevcuttur.*

Risâle’nin hâtimesinde müellifimiz:

والظاهر في زوايا الأفكار خبايا، وفي أبقار الخواطر سبايا، لكن قد تقاصرت الهمم، و نكصت العزائم، فصار قصارى الآخر أن يتبع الأول، و ليته يتبعه و لم يقصر عنه تقصيرا فاحشا.

(Fikirlerin köşelerinde olan açık hususlar gizlenmiştir. Akla ilk gelen şeyler tutsaklardır (ön yargılardır). Ancak himmetler azaldı ve azimler zayıfladı. Bunun üzerine sonradan gelenler bütün güçlerini öncekilere tabi olmakta harcadı, keşke onları takip edebilselerdi de fahiş hatalara düşüp bu konuda noksan davranmasalardı.)

##### 5- *Risâle fî beyani's-serâb ve'l-âl*

(رسالة في بيان السراب والآل)

Yaklaşık bir sayfa olan bu risale, Müellifimizin risaleleri arasında en kısa olanıdır. Müellifimiz burada “السراب” ve “الآل” lafızları üzerinde durmuş ve bu ikisinin farkına değinmiştir. Bu ikisi arasında ayırım yapmayanların da hata ettiği görüşündedir.

Müellifimiz konuyu açıklarken iki temel kaynaktan istifade etmiştir. Bunlardan birincisi İmam-ı Beydâvî Hazretlerinin “*Envâru't-tenzîl*”<sup>28</sup> adlı tefsiri, Cevherî'nin “*es-Sıhah*”<sup>29</sup> adlı mu'cemidir.

ألا إن دنياك مثل الودیعة      جميع أمانيك فيها خدیعة  
فلا تغترر بالذي نلت منها      فما هي إلا سراب بقیعة

*Senin dünyan emanetten başka bir şey değildir. Oradaki bütün arzuların da tuzaktan ibarettir.*

*Ondan kazandığınla mağrur olma, zira o sadece geçici bir seraptır.*

Müellifimiz bu şiiri zikrettikten sonra Cevherî'den alıntı yaparak serâbın tanımını şu şekilde açıklamıştır: “Serâb, günün (ışığının) yarısını sanki suymuş gibi görmendir.”

“İmam Beydavî Hazretleri Nur Suresi'nin tefsirinde şöyle buyurmuştur: Zuhr vakti güneşin parıltılarından çölde görülen şeydir. Akan su zannedilir.”

Cevherî “âl” kelimesinin tarifini şu şekilde yapmaktadır: “Günün evvelinde veya âhirinde yıldızın doğması gibi gördüğün şeydir. Bu da serap değildir.”

“Her kim “âl” günün başında ve sonunda görülen “serâb”dır, derse bu ikisini ayırt etmediği için hata eder. Hakikati yalnız Allah (celle celaluhû) bilir.

##### 6- *Risâle fî beyân meziyye lisâni'l-fârisiyyet*

(رسالة في بيان مزية لسان الفارسية)

Allah-u Teâlâ (celle celaluhû) Kur'an'ı Kerim'de buyurdu ki:

”وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ أَلْسِنَتِكُمْ وَاللُّوَانِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ“<sup>30</sup>

Müfessirlerin önemli bir kısmı da bu âyetin tefsirinde, âyette geçen dillerin farkı lisanların farkıdır. Fars için ayrı, Rum için ayrı, Türk için ayrı, Arap için ayrı diller mevzu bahistir.

Lisanların ihtilafı kevnî sünnetullah gereği ilâhî kudretten bir iradedir. Hatta alîm, hâlik ve kâdir olan Mevlâ'nın kat'î bir delilidir.

Arapçanın ise sâir lisanlar arasında müstesna bir konumu söz konusudur. Son kutsal kitabın dili olması hasebiyle çok değer görmüştür. Müslümanların müşterek lisanı hale gelmiştir.

Müellifimizin bu minvaldeki görüşü de Arapçanın en değerli olduğu yönündedir. Lakin sâir lisanlar arasında da ikinci sıraya Farsçayı layık görmüştür. Ona göre fesahatte Farsça Arapçayı takip etmektedir.

Siyasî tarih açısından da Fârisîler adeta bir darb-ı mesel haline gelmişlerdir.<sup>31</sup> Nitekim Cahiliye, Sadr-ı İslâm ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinin de önemli bir kısmını içine alan zaman diliminde Sâsânî İmparatorluğu<sup>32</sup> ile Doğu Roma İmparatorluğu<sup>33</sup> iki süper güç idiler. Bu devletler o zamanlarda, aralarındaki yoğun rekabet ve sürekli muharebeler neticesinde “yorgun devletler” diye nitelendirilmişlerdir. Nitekim Bedir günü Lut gölü civarında Rumlar Sâsânîleri ağır bir bozguna uğratmışlardır. Rum Suresinde de bu durum geçmektedir. Sâsânî İmparatorluğu eski eserlerde ve şiirlerde hep gücün ve yönetimin bir temsili olarak görülmüştür. İkinci İslam Halifesi Hz. Ömer (radiyallahu anh) zamanında ise Sâsânî İmparatorluğu tamamen fethedilmiştir.

Fârisîlerin faziletlerini anlatan şu şiire de risalede yer vermiştir:

الدار داران إيوان و عمدان  
والملك ملكان ساسان و قحطان  
والناس فارس والإقليم بابل  
والإسلام مكة والدنيا خراسان

*Yurt ikidir, İvân ve Ğamdân; Mülk de ikidir Sasanî mülkü ve Kahtân*

*İnsanlar da ikidir, Fars ehli ve Babil ehli; İslam da ikidir, Mekke ve Horasan diyarı*

Şiirdeki “İvân” dan kasıt Kisrâ'nın<sup>34</sup> Medain<sup>35</sup> şehrindeki sarayıdır. “Ğumdân” dan kasıt da Belkis'in<sup>36</sup> San'a'daki sarayıdır.

Orada Süleyman Mescid'i olarak bilinen bir mescid vardır. Fâris Süleyman'ın mülkü olarak meşhur idi. Hâkânî fârisî kasîdesinde şöyle demiştir:

شكر كه خرازم شاه تخت صفاهان كرفت  
ملك عراقين را همجو خراسان كرفت  
ما هجة توغ أو قلعة كردون كشيد  
مورجة تبغ أو ملك سليمان كرفت

*Şükürler olsun Hârezmşah İsfahan tahtını ele geçirdi.*

*Irak mülkünü Horasan gibi ele geçirdi.*

*Hüccet olan bayrağını kale üzerine çekti.*

*Karınca ki Hz. Süleyman'ın atasını nasıl ele geçirdiyse öyle aldı.*

İbn-i Lüheya: “Rum ve Fars, acemin Kureyşi’dir.”

Efendimiz (aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm)in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “İslam’a insanların en uzağı Rum’lardır.” Yine Efendimiz (aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm): “Eğer iman Süreyya yıldızında olsaydı, Farisiler ona uzanıp alırlardı.”

Görüldüğü gibi öncelikle bahsedilen mesele Fars dilinden önce Farisîlerin bazı meziyetleridir. Müellifimiz de Fars dilinin üstünlüklerinden bahsederken daha çok; İran havzasındaki şehirlerden, bu şehirleri inşa eden liderlerden, buraları mesken edinmiş halklardan, tarihte önem arz eden bazı kimselerden ve hadiselerden bahsetmektedir.

Ahmed İbn-i Kemâl Paşa’nın da çalışmamızın ilk bölümünde zikredilen eserleri arasında yedi Farsça eseri bulunmaktadır. Bu eserler incelendiğinde müellifimizin hem Arapçaya hem de Farsça’ya ne denli hâkim olduğu kolayca anlaşılabilir.

### 7- *Ta’lîkat ‘alâ mersiyyet âdem ibnehu hâbil*

(تعليقة على مراثية آدم ابنه هابل)

Bu risalede dünya üzerinde işlenen ilk suç ve günahtan; Kâbil’in kardeşi Hâbil’i öldürmesinden bahsedilmektedir. Hâbil’in ölümüne peygamberlerin ve insanların ilki olan Hz. Âdem aynı zamanda bir baba olarak elbette derin bir hüznün duyduğudur. Bazı kitaplarda Hz. Âdem’in bu derin hüznünü dile getiren bir mersiye söylediği de zikredilmektedir. Mersiye şu şekildedir:

فوجه الارض مغبر قبيح	تغيرت البلاد ومن عليها
وقل بشاشة الوجه المليح	تغير كل ذي حسن وطيب

*Topraklar ve üzerinde yaşayanlar değişti, bundan dolayı yeryüzü tozlu ve çirkindir.*

*Her iyi ve güzel olan değişti, güzel yeryüzünün neşesi azaldı.*

Bu konuda Zemahşerî: “Bu açık bir yalandır. Şiir de zayıf ve hatalıdır. Peygamberlerin de şiir yazmaktan masum olduğu kabule şayandır.”<sup>37</sup>

Ahmed İbn Kemâl Paşa Hazretleri de: “Şiirin zayıf olduğu doğru bir görüştür. İbn-i Abbas’tan radiyallahu anhüma onu Âdem aleyhisselâm’a

nisbetini yalanladığı rivâyet olunmuştur, Muhammed aleyhisselam ve diğer bütün peygamberler (aleyhimû's-selam) şiirden nehyedilmiştir. Lakin Âdem aleyhisselam onu Süryânice nesr olarak söylemiştir. Ya'rub b. Kahtan'a ulaşana kadar böyle nakledilmiştir. O da üzerinde takdim tehir yaparak mersiyeyi arapça şiir haline getirmiştir.

Şiirde i'rab ve kâfiye cihetinden hata vardır da denildi. “المليح” lafzının refedilmesi hatadır. Çünkü “الوجه” kelimesinin sıfatı ve mecrûrdur. Azaltılırsa ve arttırılırsa “igva”<sup>38</sup> olur, bu da kafiye de kusurdur. “الوجه” merfudur ve “قل” nin failidir. “بشاشة” kelimesi ise temyiz olduğu için tenvinin hazfiyle mansubtur.”

İ'rab ve kâfiye açısından inceledikten sonra, müellifimiz bu mersiyenin zikredildiği bazı hadiselerden bahseder. Özellikle Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî'nin<sup>39</sup> – Risaletü'l-Ğufrân'ında<sup>40</sup> bu zikredilen hadise eleştirilmektedir. Nitekim kaynakları bakımından kabule şayan görülmeyen bu mersiyeyi Ahmed İbn Kemâl Paşa dil-bilimsel nâhiyeden de incelemiştir.

### Sonuç

Bu çalışmamızda İbn-i Kemâl Paşa veya Kemâl Paşazâde diye meşhur olmuş çok kıymetli bir âlim ve devlet adamını genelde birçok yönüyle, özelde Arap dili ve edebiyatı risaleleriyle aktarmaya çalışılmıştır.

Tarihin her döneminde toplumlara yön vermiş seçkin din, devlet ve ilim adamları var olmuştur. Müellifimiz ise bu saydıklarımızın hepsini bünyesinde toplamış müstesna bir kişiliktir. Bunun yanında sâir ilimlerdeki otorite oluşu, onun aynı zamanda güçlü bir tenkitçi olarak temâyüz etmesine olanak sağlamıştır. Mühim bir özelliği de gerek tarih ilimlerinde gerek dini ilimlerde gerekse edebiyatta tercih yapabilme, kuvvetli kavil veya rivayet ile zayıf olanı ayırt edebilme salahiyetine hâiz olmasıdır.

İlimlerdeki bu salahiyeti yazdığı esarlere, aldığı kararlara, verdiği fetvalara da yansımış padişah da dahil olmak üzere din ü devlette ve ilim erbabı nezdinde itibar görmüş, herkes tarafından kabule şayan olarak addedilmiştir.

Hakkında yapılan çalışmalar ülkemizde ve Arap memleketlerinde 200'e yaklaşmışsa da halen farklı bilim dallarının farklı kollarında yeni çalışmalar listeye eklenmeye devam etmektedir. Anlaşılan o ki daha da devam edecektir. Nitekim dönemin ansiklopedik âlimi ve döneminde ilmi ihya eden bir kimse olması, her alanda döneminin başvuru bir kaynağı olması durumunu da beraberinde getirmiştir.

Buna rağmen çalışmamızdan anlaşılan bir diğer durum ülkemizdeki birçok kütüphanede eserlerinin dağınık bir şekilde bulunmasıdır. Bunun yanında komşu İslam ülkelerinde ve belki de yabancı ülkelerin kütüphanelerinde müellifimize ait birçok eserin bulunma ihtimalidir. Bunun yanında bir Türk

âliminin risâleleri matbû bir kitap olarak Arap bir kitapevi tarafından ancak 2018 yılında basılabilmektedir. Türkiye’de yazma nüshalar mevcut ise de matbû olarak basımları hususunda; Osmanlı’nın son döneminde Ahmet Cevdet Paşa gibi sayılı birkaç zevât tarafından hazırlanan bir iki çalışma dışında bir girişim göze çarpmamaktadır. Takdir edilebilir ki bu çalışmalar da toplam sayının sadece bir kısmıdır.

Bunun yanında eksikliği hissedilen bir diğer husus, müellifimiz ve eserleri hakkında kolektif çalışmaların bulunmamasıdır. Konunun çalışıldığı ülkelerde ve memleketimizde araştırmacıların ve akademisyenlerin birbirleriyle olan kolektif çalışmalar gerek o dönemle alakalı gerek de müellifimiz ve eserleriyle alakalı daha fazla meseleyi aydınlatacaktır.

Risâleleri arasında yaklaşık yarısı belâgat ilminin konularını ihtivâ etmektedir. Bunun dışındaki risâleler farklı dil-bilimsel meselelerin izâhı ile alakalıdır. Müellifimiz risâlelerde kaynak gösterilen ve eleştirilen eserler ve müelliflerinin fikirleri arasından bazılarını her ne kadar yeri geldiğinde eleştirmekten çekinmese de bunlar arasından Cevherî, Zemahşerî, Beydâvî ve Abdulkahir Curcânî’ye ve görüşlerine derin bir değer verdiği sezilmektedir. Bunun yanında Kazvînî, Sekkâkî, Taftazânî ve Seyyid Şerif Curcânî gibi kimselere bazen “bu onun vehmindendir”, “bu konudaki görüşleri hatalıdır”, “bu konu kendisi tarafından tam anlaşılammıştır.” gibi ağır eleştirilerde bulunmuştur. Lakin bu eleştirileri de delillendirmek suretiyle bu sözlerinin arkasında durmuş, bu görüşlerdeki eksik ve kendine göre hatalı noktaları düzeltmeye gayret sarf etmiştir. Yine bu şekilde “onun bu sözleri isabetlidir”, “onun bu sözleri beni ikna etti”, “o bu ifadesinde görüş sahibidir” şeklinde desteklediği müellifler de olmuştur. Bunun yanında gerek kendi kültüründeki gerekse Arap kültüründeki bazı söylem ve deyimlere de yer vermiştir. Mesela bir yerde Arapların da kullandığı “O bu meselenin yüzündeki peçeyi kaldırmıştır” ifadesini kullanırken, başka bir risâlede de “Molla Camî’nin bu ifadeleri tanbura yeni bir nağme eklemiştir.” diyerek kendi kültürü olan Osmanlı’nın musiki âletinden bir deyim getirmiştir.

Her risâlenin başındaki hamdele ve salvelelerde konu ile alakalı bir giriş yaparak beraât-ı istihlal sanatında da söz sahibi olduğunu her fırsatta belli etmiştir. Bunun yanında ansiklopedik bir âlim olduğu ve istitrâd sanatından da yararlandığı eserlerinin birçok yerinde görülmektedir. Misâlen, Farsça’nın üstünlüklerini anlattığı risâlesinde Fars dilinden çok Farsları ve Fars vilâyetlerinin anlatıldığı birçok söze ve rivâyete yer vermiştir. Bazı risâleleri konu bittiğinde tamâma erdirdiği gibi bazı risâlelerin nihayetinde çok edebî ve süslü bir şekilde hâtime yaparak risâleyi sonlandırmıştır.

**Kaynakça**

- Ayverdi, E. H. (1957). “Müftiyy’üs-Sakaleyn” Kubbealtı Akademi Mecmuası. 4, 3, s. 24-31).
- Demirkent, I. (1992). “Bizans”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (VI, s. 230-244) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bizans>.
- Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (1979). es-Sihâh Tâcu’l-Luğa, (thk. Ahmed ‘Abdulgafûr Attâr), 1.bs., Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, I.
- es-Sekkâkî, Ebû Y. (2017). Miftâhu’l-Ulûm: Belâgat. (Z. Çelik, Çev.). İstanbul: Litera.
- ez-Zemahşerî (2016). El-Keşşâf: ‘An Hakâ’ikü Ğavâmidü’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl Fî Vucûhi’t-Te’vîl: Keşşâf Tefsiri (Metin – Çeviri), (M. Sülün, ed.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Fayda, M. (1986). İbn Kemâl’in Hayatı ve Eserleri. (S. H. Bolay ve diğerleri, yay. haz.), *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu: Tebliğler ve Tartışmalar (Tokat 26-29 Haziran 1985)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fîrûzâbâdî (1987). *el-Kâmûsü’l-muhît*, Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- Ibn Kemalpaşa (2018). Mecmu’u Resail-li’l-allameti İbn Kemal Başa, (Hamza el-Bekriyyi ve diğerleri yay. haz.), İstanbul: Daru’l-Lubab.
- İbn Kemal Paşa (1898). *Resâil-i İbn Kemal* (nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul: İkdâm Matbaası.
- İbn Manzûr. (1956). *Lisânu’l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbnu’l-Mu‘tez. (2012). *Kitabu’l-Bedî’*, Beyrut: Muessesetu’l-Kutubu’s-Sekafiye.
- Mecdî Mehmet Efendi. (1989). *Hadâiku’ş-Şekâik*, (Doç. Dr. Abdülkadir Özcan, nşr. hz.), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Naskali, E. (2009). “Sâsânîler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (XXXVI, s. 174-176) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sasaniler>.
- Nev’îzâde Atâî. (1989). *Hadâiku’l-Hakâik ve Tekmiletü’ş-Şekâik*, (Doç. Dr. Abdülkadir Özcan, nşr. hz.), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (2019). *eş-Şakâ’iku’n-nu‘mâniyye fi ulemâi’d-devleti’l-Osmâniyye: Osmanlı âlimleri (çeviri, eleştirmeli metin)*, (M. Hekimoğlu, yay. haz.), (Derya Örs, ed.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Uğur, A. (1987). *İbn-i Kemâl*. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yasar, Abdizâde H. H. (1927). *Amasya Tarihi*, c. III, İstanbul.

<sup>1</sup> Hüseyin Hüsameddin Efendi Amasya Târîhi isimli eserinde, Ahmed İbn Kemâl Paşa'nın Tevârih-i Âl-i Osman'ının 7. Defterinde Amasya'yı metheden bir bölümüne dayanarak İbn-i Kemal'in Amasyalı olabileceği neticesine varmıştır. Lakin Müellifin eserlerinde övdüğü şehirler Amasya ile sınırlı değildir.

<sup>2</sup> Uğur, A. (1987). *İbn-i Kemâl*. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 1.

<sup>3</sup> Uğur, a.g.e., s. 1-2.

<sup>4</sup> Fayda, M. (1986). *İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri*, Şeyhülislâm İbn Kemâl Sempozyumu, Ankara, s. 55.

<sup>5</sup> Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-nu'mânîyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmânîyye, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 134, İstanbul, 2019, s. 598.*

<sup>6</sup> Taşköprüzâde Ahmed Efendi, a.g.e., s. 600.

<sup>7</sup> Taşköprüzâde Ahmed Efendi, a.g.e., s. 601-602.

<sup>8</sup> Kabrinin günümüzdeki yeri ise, Edirnekapı'dan Rami'ye giden yoldan, Haliç köprüsüne sapıldığında, yolun sağ tarafında kabristan duvarından dışarıya taşmış vaziyette görünen kabirdir.

<sup>9</sup> İbn Kemal'in kabri ve mimari özellikleri için bkz: Ekrem Hakkı Ayverdi, Müftüyy'üs-Sakaleyn, Kubbealtı Akademi Mecmuası, yıl 4/3 (İstanbul 1957), s. 24-31.

<sup>10</sup> Sözü kısa, özet bir şekilde ifade etmek.

<sup>11</sup> Neml suresi 93. âyet-i kerime

<sup>12</sup> es-Sekkâkî, Ebû Y. (2017). *Miftâhu'l-Ulûm: Belâgat*. (çev. Zekeriya Çelik). İstanbul: Litera, s. 276.

<sup>13</sup>“(Savaştta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığım zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.” (Enfal suresi 17. âyet-i kerime)

<sup>14</sup> “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.” (Bakara suresi 179. âyet-i kerime)

<sup>15</sup> “Rabbim! dedi, benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.” (Meryem suresi 4. âyet-i kerime)

<sup>16</sup> es-Sekkâkî, a.g.e., s. 285

<sup>17</sup> Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini isbatlayan) birçok deliller vardır.” (Bakara suresi 164. âyet-i kerime)

<sup>18</sup> es-Sekkâkî, a.g.e., s. 281

<sup>19</sup> “Musa: Rabbim! dedi, yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır.” (Taha suresi 25-26. âyet-i kerimeler)

- <sup>20</sup> “Arş’ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O’na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler).” (Mümin suresi 7. âyet-i kerime)
- <sup>21</sup> Ebû Vehb (Ebû’l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü’l-Mürâr (ö. 540 dolayları)
- <sup>22</sup> es-Sekkakî, a.e.; ez-Zemahşerî (2016). *El-Keşşâf: ‘An Hakâ’iki Ğavâmidî’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl Fî Vücûhi’t-Te’vîl: Keşşâf Tefsiri (Metin – Çeviri)*, (Murat Sülün, ed.), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- <sup>23</sup> En’âm suresi 61-62. âyet-i kerimeler
- <sup>24</sup> En’âm suresi 106-108. âyet-i kerimeler
- <sup>25</sup> Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeýfe) et-Temîmî (ö. 110/728 [?]). Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri.
- <sup>26</sup> Ebû Hafs el-Melikü’l-Âdil el-Eşecc Ömer b. Abdilazîz b. Mervân b. Hakem el-Ümevî (ö. 101/720). Emevî halifesi (717-720). Ömer-i Sâni (İkinci Ömer) olarak da bilinir. Bu lakabın sebebi adalet yönünden öne çıkması ve ikinci İslam Halifesi Hz. Ömer’e (radıyallahu anh) benzetilmesidir.
- <sup>27</sup> ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 72.
- <sup>28</sup> Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl.
- <sup>29</sup> es-Sihah Tâcü’l-luga ve sıhahi’l-Arabiyye
- <sup>30</sup> “O’nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır.” (Rum Suresi 22. âyet-i kerime)
- <sup>31</sup> “وَأَيْنَ مَا سَأَسْأَلُ فِي الْفَرَسِ سَأَسْأَلُ” Ebu’l-Bekâ er-Rundî, Endülüs’e Mersiye.
- <sup>32</sup> 226-651 yılları arasında hüküm süren bir İran hânedanı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Naskali, E. (2009). “Sâsânîler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (XXXVI, s. 174-176) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sasaniler>.
- <sup>33</sup> Roma İmparatorluğu’nun devamı olarak 330-1453 yılları arasında Balkan yarımadası, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır’da hüküm süren ve Bizans diye de anılan imparatorluk. Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirkent, I. (1992). “Bizans”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (VI, s. 230-244) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bizans>.
- <sup>34</sup> Araplar’ın Sâsânî hükümdarları için kullandıkları unvan.
- <sup>35</sup> Sâsânîler’in başşehri.
- <sup>36</sup> Kur’ân’da tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesi.
- <sup>37</sup> el-Keşşâf ‘an haqâ’iki ğavâmiżi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vücûhi’t-te’vîl (626/1)
- <sup>38</sup> “الإقواء” kavramı arap şiirinde bir kusurdur. Kafîye harekesinin kesra gibi ağır bir harekeden damme gibi ağırlıkça benzer başka bir harekeye değişimi.
- <sup>39</sup> Ebû’l-Alâ’ Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarri (ö. 449/1057)
- <sup>40</sup> Ebû’l-Alâ el-Maarri’nin mânevî âlemlere hayalî yolculuğa dair üstün edebî değere sahip eseri.